

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 7 (Nisan/ April 2022), s. 20-35.
Geliş Tarihi-Received: 29.03.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 18.04.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1095293

Sığıtçılık Geleneğinden Cenaze Ağlama Derneğine Bir Değişimin Anatomisi

Anatomy of a Change from the Tradition of Lamenting to Funeral Weeping Association

Ömer SARAÇ*

Öz

Ölüm, her canlının hayatının sonunda karşılaşacağı kaçınılmaz bir olgudur. İnsanoğlu için değişmez bir gerçek olan ölüm ve ölümden sonraki hayatın varlığı, bu hayatın nasıl olacağı yüzyıllardır toplumların zihnini meşgul etmiştir. Elbette bu zihin meşguliyeti insanın öte dünyasının nasıl olacağını tasavvur ederken bu dünya hayatının şekillenmesinde de son derece etkili olmuştur. Geçiş dönemleri olarak adlandırdığımız evrelerin sonuncusu olan ölüm konusunda pek çok toplumun farklı farklı uygulama ve ritüelleri vardır. Cenaze törenleri her toplumun, her kültürün ayrılmaz bir parçası konumundadır. Ölümden sonraki hayatın varlığına inanış cenaze törenlerine de yansımıştır. Eski Türk inanç sistemlerinden günümüze kadar ulaşan pek çok uygulama ve pratik farklı biçimlerde varlığını devam ettirmektedir. Bu uygulamalardan biri de sığıtçılık/ağıt yakma geleneğidir. Hem söz hem de davranışa dayalı olarak ölüm karşısında nasıl bir tavır takınıldığını tespit etmek kültürün nasıl evrildiğini ortaya koyma noktasında önemli ipuçları vermektedir.

Anadolu'nun pek çok yöresinde cenaze törenlerinde ağıt yakanların/söyleyenlerin genellikle kadınlardan olduğu bilinmektedir. Bu ağıtçı kadınlar, tanıdığı veya tanımadığı kimselerin cenazesi olduğunda ölü evine gelir ve ölen kişi için ağıt yakar. Yakılan ağıtlar, ölen kişinin kişisel özelliklerinden yapmış olduğu iyiliklere kadar çok geniş yelpazede söze dökülür. Bünyesinde Türk kültür kodlarını taşıyan, bu kodların anlaşılmasında önemli veriler sunan ölüm pratiklerinden biri olan sığıtçılığın günümüzde nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığını gözler önüne sermek bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Ağıt yakmadaki temel amaç ölen kişinin yaptığı iyilik ve güzellikleri sayıp dökmenin yanında ölü evinde bulunanların ağlaması ve burada bir yas havasının oluşturulmasıdır. Ağlama eyleminin yaşanmadığı bir ölü evi ile ilgili olumsuz düşüncelerin ortaya çıkacağı aşikârdır. Günümüzde özellikle büyükşehirlerde toplum içinde tasvip edilmeyen işler yaptığı için pek sevilmeyen kişilerin cenazelerinde ağlamak üzere kurulmuş olan Cenaze Ağlama Derneği, belli bir ücret karşılığında ağlama ritüelini icra etmektedir. Böyle bir derneğin kurulmuş olması, eski Türk toplumundan günümüze ölüm âdet ve uygulamalarındaki değişimi ortaya koyması noktasında son derece dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, ölüm, sığıtçılık, Cenaze Ağlama Derneği, değişim.

Abstract

Death is a phenomenon that every living being will face at the end of their lives. The existence of death and life after death, which is an unchangeable reality for human beings, and how this

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye, e-posta: omer.sarac@omu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8005-7370>.

life after death will be have occupied the minds of societies for centuries. Of course, while this preoccupation has envisioned how the other world will be like, it has also been very effective in shaping the life in this world. Many societies have different practices and rituals for death, which is the last of stages we call as transition periods. Funerals are an integral part of every society and culture. The belief in life after death is also reflected in funeral ceremonies. Many practices which have survived from old Turkish belief systems to the present continue to exist in different forms. One of these practices is the tradition of lamenting. Determining what kind of attitude is taken against death based on both words and behaviors gives important clues in showing how culture has evolved.

It is a known fact that usually women lament in funerals in many part of Anatolia. These lamenting women come to the house of the deceased person and lament, whether the deceased is a relative or someone they do not know at all. These laments are expressed in a wide range from personal characteristics of the deceased to the good deeds of the deceased. Revealing what kind of changes and transformations has taken place in lamenting, which is a death practice with Turkish cultural codes and which provides important data in understanding these codes, is the essence of the present study. The main purpose of lamentation is telling the good deeds of the deceased, in addition to motivating the people in the house of the deceased to cry and creating an atmosphere of mourning here. It is obvious that there will be negative thoughts about a house with a deceased person in which no crying act takes place. Funeral Weeping Association, which was established for crying at the funerals of individuals who are not liked due to things they do which are not approved by the society especially in big cities, performs the ritual of crying for a certain fee. The fact that such an association has been established is extremely remarkable in terms of revealing the change in death traditions and practices from the old Turkish society to our day.

Keywords: Turkish culture, death, lamenting, Funeral Weeping Association, change.

Giriş

Eski Türklerden Günümüze Ölüm

İnsanoğlunun yaratılışından günümüze kadar insan zihnini meşgul eden en önemli konuların başında belki de ölüm gelmektedir. Her ne kadar insan ölüm karşısında aciz olsa da zaman zaman ölümü bir kurtuluş vesilesi olarak da görmüştür. Ölümü anlama ve anlamlandırma noktasındaki çağrışımlar insanları birtakım tören ve ritüelleri uygulamaya yöneltmiştir. Bu uygulamalardan bazıları ölümü uzaklaştırma, ölümden kaçınma ya da ölümü kolaylaştırma biçiminde kendini göstermiştir.

Bozkır kültürüne sahip Türkler, tarih boyunca Hun, Göktürk, Uygur gibi büyük devletler kurmuştur. Temelde Gök Tanrı inancına sahip tek tanrılı din anlayışı görülen Türklerde Şamanist unsurların dinle harmanlandığını belirtmekte yarar vardır. Genel anlamda Türkler arasında ölüm bir son olmayıp yeni bir hayatın başlangıcı olarak telakki edilmiştir. Ruhun ölümsüz olduğuna inanan Türkler, ölümlerini yeni hayatına hazırlanması bağlamında birtakım geleneksel icraları yerine getirmektedir.

“Geleneksel inançtaki Türkler ölümü, ruh veya canı ifade eden ‘tın’ın bedenden çıkması biçiminde anlamlandırmışlardır. Altay ve Yakut Türkleri ruh-can kavramını tın¹, süne (ya da sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda; süne, sadece insanlarda; kut ise, canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık kazandırır”dı (Ersoy, 2002, s. 87). Nitekim Kaşgarlı Mahmud’un (2006) ölümden bahsederken “*Anıng tını kesildi / onun ruhu çıktı*” (s. 339) ifadesinde geçen tın kelimesinin ruh kavramını tamamiyle karşıladığını ifade edebiliriz. “Tın vücuttan ayrılırsa ölüm vukua gelir, fakat kut ayrılırsa ölüm olmaz. Sür-insan enerji, irade ve umumiyetle ruhi hallerini meydana getiren unsurlardır. İnsan uyurken sür’ü vücuttan çıkıp her tarafta dolaşabilir.” (İnan, 2015, s. 177). Roux (1999) Yudahin’den alıntılanarak kut kelimesine karşılık olarak şunları söyler: “1. Çadırın açıklığından düşen jelatinimsi madde. 2. Hayatı

¹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. (Gömeç, 2014, s. 281-283).

güç, zihin, ruh. 3. Şans. 4. Sürüleri koruyan bir muska ya da nazarlık." (s. 36). "Beltir Türklerinde ölü çıkarılırken yaşlı kadın eline bir kap süt alarak at üzerine konulmuş ölüyü üç defa dolaştıktan sonra 'kutumuz gitmesin, kuruy!' diyerek ölüye karşı süt serpmektedir." (Küçük, 2010, s. 287). Beltir Türklerinde yapılan bu uygulamada geçen "kut" kelimesinin şans anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Roux (1999), yukarıda sayılan dört maddeden dördüncüsünü çıkararak diğer üç maddenin açıklamasını şöyle yapar: "Bu jelatinimsi madde, hayat gücünün, zihnin, ruhun ve hatta şansın ifadesidir. (...) Bir nesnenin gökten gelen ya da göğe gidenlerin normal giriş ve çıkış yollarından, ailevi mekâna düşmesidir. Aslında söz konusu olan hem bir duman deliği hem de havalandırma penceresi olan çadırın tepesindeki açıklıktır." (s. 37). Ölüne üzerine süt serpilmesini ise onun masum ve günahsız bir biçimde öte dünyaya gönderilmesi ile açıklanabilir. Roux (1999), sütle mutluluk arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "Beltirlerde, bir akrabanın ölümü üzerine, mutluluğun evden uzaklaşmaması için evde süt dağıtılır ve süt dolu bir kap ev içinde bir yere saklanırdı." (s. 41).

Öldükten sonra ruhun ne olduğu ya da nereye gittiğine dair herhangi bir bilgi mevcut olmamasına karşın eski Türklerde genel olarak göğe doğru bir yükselmeden bahsedilir. Özellikle Orhun Abidelerinde geçen şu ifade dikkat çekicidir: "Bunca yazıyı yazan Kül-Tigin'in yeğeni Yollug Tigin yazdı. Değerli oğlunuzdan, evladınızdan çok daha iyi beslerdiniz. Uçup gittiniz. Gökte hayattaki gibi" (Ergin, 2006, s. 31). Yine aynı yazıtlarda devlet büyüklerinden birinin ölümü neticesinde "Şunkar kuşu" ile onun ruhunun birleşerek göğe yükseldiğinden bahsedilir (Caferoğlu, 1970, s. 171). Roux (2002), *bar-* kelimesine *uçabar-* "uçarak gitmek" deyiminde de rastlandığını belirterek ruhun göğe yükselmesine ilişkin ifadelerini şu şekilde dile getirir: "Ruhun doğal olarak veya özü bakımından kuş biçimli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ruhun bedenden bir kuş biçiminde uçarak gitmesi de mantıklıdır. Ne var ki, Tu-kiu ve Uygur yazıtlarında bu deyim ancak son derece önemli kişiler olan kağan ve kağanın kardeşi Köl Tegin'in söz konusu olduğu durumlarda rastlanmaktadır. 'Bilge Kağan uçtu', 'Babam kağan uçarak gitti', 'Köl Tegin uçtu' vs." (s. 267-268).

İnsanoğlu için kaçınılmaz bir son olan ölüm² tarihsel süreçte farklı adlandırmalar yapıldığı bilinen bir gerçektir. *Kamus-i Türkî*'de ölüm kavramı şu şekilde tanımlanır: "Yaşamaz olmak, can vermek, terk-i hayat etmek, vefat, irtihal etmek, fevt olmak, solmak, yumuşamak, pejmurde olmak, kıvamu gaib edip düşmek, pek ziyade sıkılmak, pek şiddetli korku veya dehşet ve ızdırap ve zahmet çekmek, hükmü kalmamak" (Şemsettin Samî, 2009, s. 223). Bu anlamların yanında "ruhun bedenden ayrılması sonucu vücudun canlılığını kaybetmesi", "vadenin dolması", "ruhun vücuttan ayrılması" biçiminde açıklamalar da yapılmıştır (Campbell, 1992, s. 132; Tokyürek, 2009, s. 178-181; Kafesoğlu, 1980, s. 47). Eski Türkçe döneminde *öl-* fiili ve türevleri ile karşılanan ölüm kavramı için 61 sözcük bulunmaktadır (Kocasavaş, 2000, s. 77-115). Bu kadar çok kelimenin kullanılmasını insanların ölüm ve ötesi ile ilgili düşüncelerinin zengin bir tezahürü olarak değerlendirmek yerinde olacaktır (Saraç, 2021, s. 239). Eski Türk yazıtlarında ölümle ilgili kavramlar verilirken bunun çeşitli metaforlarla ifade edildiğini görmekteyiz. "Her şeyden önce eski Türk yazıtlarında oldukça ender olarak ve yalnızca çok yüksek düzeydeki yetişkinler için *kergek* kelimesi kullanılmaktadır." (Roux, 2002, s. 262).

Türklerin İslam'ı kabul etmesinden önce de bu dünyanın bir durak yeri ve gelip geçici bir yer olduğuna dair tasavvurları vardı. İslam'ın kabulünden sonra da aynı düşünce biçimi sürdürülmüş, ölüm karşısındaki acziyetten kaynaklı tam teslimiyet sergilemişlerdir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin altı tanesinin sonunda yer alan manzum

² Tarihi Türk şivelerinde ölüm kavramının nasıl ve ne tür kelimelerle ele alındığıyla ilgili bk. (Usta Ayaz, 2009)

bölümler ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunun altını çizer: “Anlar dahi bu dünyaya geldi geçti / Kervan gibi kondu göçtü / İndi kanı didiğim big erenler / Dünya benim diyenler / Ecel aldı yir gizledi / Fani dünya kime kaldı / Gelimli gidimli dünya / Sonu ucu ölümlü dünya / Ecel geldiğinde arı imandan ayırmasın / Kâdir seni namerde muhtaç etmesin” (Ergin, 1989, s. 94). Edip Ahmet Yükneki (2006) de *Atabetü-l Hakâyık* adlı eserinde bu dünyanın bir kervansaray olduğundan bahsederek gelip geçici olduğuna vurgu yapar (s. 54).

Eski Türk kültüründe önemli bir inanç sistemi olan Şamanizm ve onun temsilcisi konumunda olan şamanların/kamların ölüm ritüellerindeki görevlerine de değinmekte yarar vardır. Türklerde şaman, toplum içerisinde çok önemli ve prestijli bir konuma sahiptir. Kafesoğlu (1997), şamanların bazı görevlerini şöyle dile getirir: “Şaman her şeyden önce, kendi hususi usulleri vasıtası ile kazandığı ‘extase’ hali içinde ruhunun, göklere yükselmek veya yer altına inmek ve oralarda gezip dolaşmak üzere, bedeninden ayrıldığını hisseden bir trans (aşkın) ustasıdır. (...) Hastalanan (ruhları çalınan) kimselere şifa vermesi, ölümlerin isteklerini yerine getirerek zararlarını önlemesi, insanların dert ve dileklerini arz etmek üzere gökteki ve yer altındaki tanrıların yanına giderek aracılık yapabilmesi böyle mümkün olmaktadır.” (s. 288) “Şamanlığı/kamlığı elde eden bir kam/şaman, temsili olarak yeraltına inebilme ve orada gezebilme özelliğinden dolayı ölüm töreninde görev yapmaktadır. Bu törene göre şaman ilk olarak davulunu çalarak ve “yurt”un etrafında dönerek içeriye girmektedir. Ateşe yaklaşarak ölüyü adı ile çağırılmaktadır. Bu esnada aniden şamanın sesi değişmekte, tiz bir sesle sembolik olarak ölü ile konuşmaktadır. Ölü yolları bilmediği, yakınlarını bırakıp gitmekten korktuğu hususunda yakınmakta ve konuşma neticesinde şaman tarafından götürülmeye razı olmaktadır. Şamanla ölü birlikte yola çıkmakta ve yeraltı dünyasına varıldığında ölümlerin ruhları yeni geleni içeri almamaktadır. Devreye şaman girerek rica ve dua etmekte, ancak bunda başarısız olunca ruhlara içki servisi yapılmaktadır. Sarhoş olan ruhlar yeni gelen ölünün ruhunu içeri almaya razı olmaktadır. Daha sonra şaman sembolik olarak geri dönmekte ve kendinden geçinceye kadar dans etmekte ve bağırıp çağırılmaktadır.” (Eliade, 1999, s. 241-42).

Eski Türklerde ölümlerin çok çeşitli şekillerde defnedildiklerini ifade edebiliriz³. Şamanist unsurları barındıran bu gömme şekillerinin hemen her boyda aynı biçimde yapıldığını söylemek mümkün değildir. Abdülkadir İnan (2015), Çin kaynaklarına dayandığı açıklamalarında *yakma*, *ağaca asma*, *toprağa gömme* biçiminde definlerden bahseder. Şaman unsurların yoğun bir şekilde görüldüğü Manas destanında Han Köketey’in halkına vasiyeti şöyle anlatılır: “Halkım, ilim! Gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayınız, (etimi) keskin bıçakla sıyrınız, zırhımı giydiriniz, deriye sarıp beyaz kefenimi başımın altına koyunuz. Başımı doğuya yöneltiniz! Kızıl buğralara kızıl çuha (kumaşlar), kara buğalara kara kadifeler yükletiniz. Kırk buğradan (erkek deve) kurulmuş bir kervan ile benim çatma haneme (kütüklerden yapılan evime) böyle geliniz! Küme küme kadınlar gelir; onlara kumaşları dağıtınız. Kervanbaşı kara sart seksen kecinin yağıyla karıştırıp tuğla hazırlasın. Büyük ve küçük yolların kavşaklarında aya benzer ak saray, göğe benzer gök saray yapınız... İlim, halkım! Bana hizmette kusur etmeyiniz.” (s. 180-81).

Han Köketey’in vasiyetinde ifade ettiği pek çok unsurun İslam geleneğinde yerinin olmadığını dile getirebiliriz. Zira vücudun kımızla yıkanması, etin kemikten bıçakla sıyrılması ya da ölüye zırh giydirilmesi şamanist unsurla bezenmiş uygulamalardan başka bir şey değildir. Türklerde ölüyü yakma ya da ağaca asma gibi uygulamalardan ziyade toprağa göme biçiminde definin daha yaygın olduğunu ifade

³ Eski Türklerde ölü gömme törenleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Eyuboğlu, 2007, s. 84-88).

etmekte yarar vardır. Ölülerin yakıldığı topluluklarda cesedin yakılmasının sebebinin - Türklerin ateşe duydukları saygı gereği- ölen kişinin günahlarından arındırılması olarak açıklamak mümkün olacaktır. Ateşin temizleme gücü ve ateşe atfedilen kutsallığın bir sonucudur, denilebilir. Bir diğer düşünce de, ölen kişinin ruhunun kolay bir biçimde bu dünyayı terk etmeyeceğine, sevdiği kişileri de peşinden götürmek isteyebileceği için bu tür bir defin şekli de gerçekleştirilmiş olabilir. Günümüzde Anadolu'nun pek çok yöresinde ölünün ardından kıyafetlerinin yakılmasının temel nedeni bu olsa gerektir. Ancak Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte ölü yakma âdetinin tamamen sona erdiğini ifade edebiliriz. Ölüyü -tabutun içine koyarak- ağaca asma konusuna gelince, bunun tamamen ölünün yeni hayatına çabucak alışması ile alakalı olduğu söylenebilir. Ölü tabutla birlikte ağaca asıldıktan sonra oradan hemen uzaklaşılır. Ölünün ruhunun kimseyi rahatsız etmemesi, yeni duruma adapte olması amacıyla böyle bir uygulamanın yapıldığı kanaatindeyiz. Anadolu'da cenaze defnedildikten sonra geriye bakmadan mezarlıktan ayrılmak veya mezarlık dönüşü farklı yollardan eve gelmek gibi pek çok farklı davranışın altında yatan neden bu olabilir.

İnan, İbn Fadlan'ın verdiği bilgilere dayanarak Oğuz boylarının defin töreni ile ilgili şunları söyler: "Onlardan biri hastalanırsa köleler ve cariyeleri bakar; ev adamlarından hiç kimse hastaya yaklaşmaz. Haneden uzak bir çadır dikip hastayı oraya korlar; iyileşinceye yahut ölüncüye kadar çadırda kalır. Yoksul ve köle hastalanırsa onu kırlara bırakıp giderler. Onlardan biri ölürse ev gibi büyük bir çukur hazırlarlar. Ölüye ceket giydirirler, kuşağını kuşandırır, yayını yanına korlar; eline nebiz dolu bir kadeh tutturup önüne de nebiz dolu bir tahta kap korlar. Bütün mal ve eşyasını bu eve/çukura doldurup ölüyü buraya oturturlar. Sonra çukurun üzerine topraktan kubbe gibi döşeme yaparlar. Atlarından, servetine göre, yüz yahut iki yüz at yahut bir baş at keserler, etlerini yerler. Başını, derisini, ayaklarını ve kuyruğunu sııklara asıp 'bu onun atıdır. Bununla cennete gider' derler. Bu ölü hayatında adam öldürmüş ve cesur bir kişi ise öldürdüğü adamlar sayısı kadar ağaçtan suret yontarlar ve mezarın üzerine korlar. Derler ki 'bunlar uşaklarıdır, cennette ona hizmet edecekler.'" (İnan, 2015, s. 178; Sümer, 1972, s. 171-172).

Eski Türklerde kurban verilen adlar bölgeden bölgeye farklılık arz etmektedir. "Yakut Türklerinde kurban 'ıdık/ıduk' denirken, Sagayca 'ızık', Altayca'da 'ıyık', Çuvaşça'da 'irih' denmiştir." (İnan, 2015, s. 98). *Divânü Lügâti't-Türk'te* "yağış" (Atalay, 1998, s. 10) olarak verilen kurban; ıdhuk, ıduk şeklinde de geçmektedir.

Ölünün ardından kurban kesme ritüeli Eski Türklerden günümüze değişmeyen unsurların başında gelmektedir. Aslında bu uygulamanın yapılmasındaki temel amaç, ölünün ruhunun rahat ettirilmesi ve öbür dünya hayatında bu hayvanlardan yararlanması olarak ifade edilebilir. "Hayvanlar, ölenlere yapılan başlıca sungular arasında yer alır. Ölenlere eşlik etmek için kurban edilen hayvanlar ile cenaze yemeği için kurban edilen ve ölenin huzurunda yenen hayvanların, uygulamaların çoğunda birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Birinciler, yalnızca kendilerine uygun görülen kullanımlara, yani ya 'ruhu Kızıl Dağ'a gidişinde kendisine yardımcı olmak, ya köpekleri kurban eden Vuhuanlar gibi ölene öteki dünyanın yollarında eşlik etmek için ya da ölene öbür dünyada binek hayvanı sağlamak ve sürülerinin varlığını oluşturmak için verilmektedir. Diğer yerlerde de olduğu gibi burada da at, ölülerin ruhlarının başlıca yol göstericisi rolünde görülmektedir." (Roux, 2002, s. 284). İslam dünyasında görülmeyen, Türklerle has bir uygulama olan ölünün arkasından kurban âdeti eski Türklerden günümüze kadar devam etmiş uygulamalardan biridir.

Ölünün gömülme yeri olarak, birçok kaynakta belirtildiği üzere, yüksek dağ ya da akarsu kenarlarının tercih edildiğini ifade edebiliriz. Bu seçimin dağ ve su kültüyle

yakından ilgili olduğunu belirtmekte yarar vardır. Özellikle yüksek dağların göğe/Tanrı'ya yakın olduğu düşünülürken tercih sebebi anlaşılmış olacaktır.

Türklerde yasın rengi genel olarak kara ve mavidir. *Dede Korkut Hikâyeleri'*nde (2015) Oğuzların ölüm hadisesi gerçekleştiğinde “akları çıkarıp karalar giymeleri” bu görüşü destekler niteliktedir (s. 196). Ayrıca ölü çadırının üzerine bayrak asma âdeti de görülmektedir. İnan'ın ifade ettiği şekli ile Kırgızlarda ölen kişi eğer şehit ise beyaz bayrak asılmaktadır. Ayrıca ölen kişinin dul kalan karısının saçlarının kesilmesi de başka bir âdet olarak görülmektedir.

Selçuklular devrinde de yas törenlerinin varlığı bilinmektedir: Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın oğlu Davut'un ölümü üzerine memleketin dört bir yanından İsfahan'a toplanıp yas tutan Türklerin atlarının eğerlerini ters çevirdiklerinden bahsedilir (Sümer, 1972, s. 416). Ögel (2014), Kumanlarda da yas töreni olduğunu ve ağıt yakıldığını Risch'ten alıntılıyarak şöyle ifade eder: “Henüz ölmüş birinin mezarının etrafını dikilmiş yüksek sırıkların üzerine on altı at derisi asılmıştı. Mezara ölünün içmesi için kırmızı ve yemesi için de et koymuşlardı. Bundan başka hatırasını yâd etmek için de bir şeyler söylüyorlardı.” (s. 310). Kumanların ölünün arkasından onun anmak adına söyledikleri şeyler aslında ağıttan başka bir şey olmasa gerektir.

1. Sığıtçılık ve Ağıt Yakma/Söyleme Geleneği

Nerdeyse insanlık tarihi kadar eski olan ağıt ve ağıt söyleme/ağıt yakma geleneği toplumların yaşamlarında her zaman önemli bir ritüel olmuştur. “Ağıt, Türk kültürünün takip edebildiğimiz en eski dönemlerinden günümüze kadar sürdürülen yas geleneğinin bir ürünüdür. Ağıtlar, Türk edebiyatının en eski türlerinden biridir.” (Yakıcı, 2007, s. 214). Türk kültüründe doğal afetlerden savaş ve göçlere kadar pek çok konuda ağıtlar söylenmiştir. Her ne kadar bazen türkü formunda ya da oyun havası biçiminde söylenirse söylensin içerisinde hep bir hüznü barındırmıştır.

Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserinde “Afrasiyab” adıyla bilinen Türk kahramanı Alp Er Tunga için söylenmiş olan sagu, bilinen en eski sagu örneğidir (Gözaydın, 1989, s. 30). Bahse konu sagu, günümüze ulaşmış en eski Türk destanının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Köprülü, 1980, s. 47).

Eski Türklerin tarih boyunca belki de en önemli dinî ayinlerinden birisi “yoğ”⁴ törenleri olmuştur. Hemen hemen tüm Türk toplulukları ölüler için bu kutsal töreni düzenlemiş ve büyük bir ciddiyetle son görevlerini yerine getirmişlerdir. Ölen yakınları için ağıt yakmak/söylemek bu törenlerin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. İslamiyet öncesi dönemde “sagu” olarak adlandırılan ağıtlar, geçmişten günümüze ölüm törenlerinin değişmez olgusu olmuştur. Bu törenlerde ağıt söyleyen kimselere “ağıtçı/sığıtçı”⁵ denilmektedir.

⁴ “Yoğ kelimesiyle birlikte yakınmalarda bulunmak anlamına gelen *sigta* kelimesi de kullanılmaktadır. Bu fiilin kökü, Kaşgarlı'nın yakınmalar şeklinde çevirdiği *sigit* kelimesini oluşturan sig-dir. Sig- kökü, *yakınmalarda bulunan kimse* anlamına gelen *sigitçi* kelimesiyle birlikte Orhun Yazıtlarında da kullanılmıştır.” (Roux, 1999, s. 264). Banarlı (1997), Orta Asya Türkçesinde, yığlamak kelimesini ağlamak ve yığlagur'un ağlayıcı anlamlarına geldiğini söyledikten sonra yuğ ya da yog töreninin de matem töreni manasında kullanıldığını ifade eder. Kül Tigin için düzenlenen yuğ töreninde sığıtçı ve yuğcu adı verilen kişilerin bulunduğu bahseder (s. 44-45).

⁵ Muhan Bali (1997), 13. Yüzyıl eserlerinden İbnü Mühenna Lugatı'nda sagu kelimesi yerine 'sığıt', sagucu yerine 'sığıtacı', birisinin ölümü münasebetiyle verilen ziyafet yerine 'yoğ aş' denildiğinden bahseder ve o yüzyıllarda para karşılığı ağıt yakan sığıtçılar için bu işin haram olduğunu şöyle örnekler: “XIV-XV. asır ürünlerinden olan İznikli Hacı Hüseyin oğlu Musa tarafından bir eserde “... sagu sağar ücret alır, işbu küllisi haramdır” denilmekte, hatta bu sagu sağmak'ın günah olduğu bildirilmektedir.” (s. 15). Günümüzde Anadolu'nun pek çok yerinde ağıt söyleyen kişilere para ya da hediye verildiği bilinen bir gerçektir. Boratav (2015) da bu görüşü destekler nitelikte açıklamalar yapar: “Ağıtçı, yaşlı ailenin bir yakını, ölünün kızı, kız

“İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, üzüntü, telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle ‘ağıt’⁶ adı verilir. Ağıt söyleyen için ‘ağıtçı’ sözü yaygınlaşmış ve ‘ağıt yakmak’ deyimini türemiştir.” (Elçin, 1992, s. 310). “Ağıtın kelime manası ‘ağlamadır; bu manasından dolayı yas törenine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözlere ve bu sözleri söyleme fiiline ağıt denilmiştir.” (Uludağ, 1988, s. 470). “Türk dilinin bütün lehçe ve şivelerinde ölüm merasimini ve ister bu merasim sırasında olsun ister merasimden sonra söylensin ölüm hadisesini hikâye eden bir kelime vardır. Bu durum daha çok ‘yuğ’ ve ‘sagu’ kelimeleri ile karşılanmaktadır. Sagu kelimesi giderek yerini ‘mersiye’ ve ‘ağıt’ kelimelerine bırakmıştır.” (Bali, 1997, s. 14). Pertev Naili Boratav (2015), şiir düzenine uygun olsun ya da olmasın ölüm durumunda söylenen sözlerin ağıt kavramıyla ifade edildiğini belirttikten sonra kendilerine özgü ve yerden yere, bölgeden bölgeye değişik ezgileri ile türkülerin de katıldığı ‘ölüye ağlama’ törenlerini sadece kadınların düzenlediği ve yürüttüklerini dile getirir (s. 224). Öcal Oğuz (2001), *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam* adlı çalışmada ağıtın bir ezgi çeşidi olduğunu belirtir ve onu “ezgi ve konu ağırlığı aynı olan” başlığı altında değerlendirmeyi uygun bulur (s. 20).

Yoğ kelimesinin “ölü aşısı” anlamında kullanıldığını *Orhun Abideleri’nde* de görürüz. Abidenin Kül-Tigin’e ait olduğu cephede “*Kül Tigin koyun yılka yiti yigirmike ucdı. Tokuzunç ay yiti otuzka yog ertürtünüz. (Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik.)*” (Ergin, 2006, s. 30-31) yazılıdır. Bilge Kağan’a ait olan cephede ise yoğ ile ilgili şu ifadeler geçer: “*Bunca kazganıp kangım kağan, it yılı onunç ay altı otuzka uca bardı. Lazgın yıl bişinç ay yittiotuzka yog ertürdüm. (Bu kadar kazanıp baban kağan köpek yılı onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı beşinci ay yirmi yedide yas töreni yaptırıldım.)*” (Ergin, 2006, s. 45).

Kutadgu Bilig’de “yoğ aşısı/ölü aşısı” ile ilgili şu ifadeler geçer: “*Bu Ay Toldımın kıldı oğlu yağı / Çıgayka üledi kümüş hem ağı (Oğlu Ay-Toldı için ölüm aşısı yaptı/ Fakirlere gümüş ve ipekli kumaşlar dağıttı)*” (Arat, 1991, s. 173); “*Yog aşısı bolur ya ölüg atinga / Ya ol at bulup aş birür yatınga (Yahut bir ölü için yapılan yoğ aşısı olur / Yahut biri bir rütbe alınca, başkalarına ziyafet çeker)*” (Arat, 1991, s. 459).

İnan (2015), ölüye kurban sunmanın en eski şeklini şöyle anlatır: “Defin töreniyle ve ölüler kültürle bağlı en eski ve iptidaî törenlerden biri ‘ölü aşısı’ denilen törendir. Ölü aşısı töreninin en ilkel şekli Tayga ormanlarında kalmış olan Şamanist boylarda müşahade edilmiştir. Bunlar arasında öyle koca karılar vardır ki koyunlarına yahut çocuklarına bir hastalık geldiği zaman yemek ve içki alıp kocasının mezarına koyarlar ve ‘ye, iç! bize dokunma! hain seni! hâlâ doymadın!’ diye bağırlar. Demek oluyor ki iptidaî devirlerde aş-yemek doğrudan doğruya ölüye sunulmuş kurbanlardır ki bununla onların zararlarından kurtulmak istenilirdi.” (s. 189).

Roux (2002), yoğ törenleri ile ilgili şunları söyler: “(...) Şölen cenaze töreninin en yüksek noktasını oluşturmaktadır. Her dönemde temel olarak varlığı kanıtlanan şölenin, gözlemcilerin de her zaman dikkatini çektiği gibi belirgin bir toplumsal değeri vardır ve şölen bazen çılgın bir müzik eşliğinde dansla birlikte gerçek bir zevk ve sefahat âlemine

kardeşi, anası vb. olabilir. Hatta ağıtçılığı iş edinmiş, emeğini para ya da başka hediyelerle ödetenler de görülüyor kimi yerlerde.” “Gömme zamanı ölünün ününe göre başka oba ve boylardan da dostları ve yakınları toplanır, bu gelenlere ‘yuğcu’ denirdi. Ölüm töreni bu kez de yuğcuların katılımıyla yinelenirdi (s. 225).

⁶ Türkiye’de genelde ağıt olarak bilinen bu ifadenin Anadolu’nun bazı yörelerinde farklı adlandırmalarla kullanıldığı görülmektedir: “Bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğuşar-Sivas), lâvik (Kırşehir), ölgülü (Burdur), sau (Muş), sızılama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel-Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla) (Kaya, 1999, s. 245).

de dönüşebilmektedir. Arkeologların bazı gözlemlerine göre bu şölen üzeri kapatılmadan önce mezarın olduğu yerde sona ermektedir; ancak Kaşgarlı şölenin cenazeyi izleyen üçüncü ve yedinci günü yapıldığını belirtmektedir." (s. 283).

*Dede Korkut Hikâyeleri'*nde -Bamsı Beyrek Hikayesi- Oğuzların ölüm karşısında takındıkları tavır çok ayrıntılı bir biçimde tasvir edilir: "Beyregün babası kaba saruk götürüp yere çaldı, tarttı yakasın tırttı, oğul oğul diyüben böğürdi zârlık kıldı. Ağ bürçeklü anası buldur buldur ağladı, gözinün yaşın dökdi, acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayubanı sıklayubanı ivine geldi. Pay Püre bigün dünlüğü altun ban ivine şiven girdi. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu. Yidi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler, vay bigüm kardaş muradına maksudına irmeyen yalunuz kardaş diyüp ağlaşdılar böğrişdiler. Beyregün yavuklusına haber oldu, Banı Çiçek karalar geydi ağ kaftanını çıkardı, güz alması gibi al yanağını tarttı yırttı."

*Vay al duvağum iyesi
Vay alnum başum umudı
Vay şah yigidüm vay şahbaz yigidüm
Toyınça yüzine bakmaduğum hanum yigit
Kanda gitdün beni yalunuz koyup canum yigit
Göz açuban gördüğüm
Könül ile sevdiğüm
Bir yasdukda baş koyduğum
Yolında öldüğüm kurban olduğum
Vay Kazan Bigün inağı
Vay kalın Oğuzun imrençesi
Han Beyrek diyü zarı zarı ağladı.*

Bunu işidüp Kıyan Selçuk oğlu Delü Dunder ağ çıkardı kara geydi. Beyregün yar ve yoldaşları ağı çıkarup kara geydiler. Kalın Oğuz bigleri Beyrek için 'azim yas tuttular, umud üzdiler (Ergin, 1989, s. 130-31). "Ölenin yakınlarının yakalarını yırtmaları, böğürerek ve boncuk boncuk ağlamaları, yüzlerine tırnak çalmaları, yanaklarını yırtmaları ve saçlarını yolmaları ölüm karşısında Oğuzların sergilediği ortak bir tavır olarak belirmektedir." (Şişman, 2015, s. 125). Beyrek hikâyesinde Banı Çiçek'in sevdiğinin ölüm haberini aldığı anda ak kaftanı çıkarıp karalar giymesi, yanağını yırtması ve ağıt yakması Oğuzlarda yas âdetinin tasviri niteliğindedir.⁷

Türk kültür tarihinin hemen her döneminde gördüğümüz ağıt yakma/söyleme ve sığıtçılık geleneği, birçok Türk boyu tarafından geçmişten günümüze -bazı değişiklikler olsa da- aktarılan en eski geleneklerden birisidir. İyigün (2012), *Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri* adlı çalışmasında ölen kişinin şöhretine göre farklı obalardan dostlarının katıldığını, bu kişilere de yuğcu denildiğini ifade eder. Yuğcuların katılımıyla ölüm

⁷ "Türk halklarında matemin başlıca belirtileri arasında yanıp yakılmalar ve üstünü başını yırtma, deride kesikler açma uygulamaları vardır. Birinci türden olanlar zorunludur ve ikinci türden olanlarla ya eşleşir ya da eşleşmez, bu noktayı Çinli kronikçiler de saptamıştır: (Kırgızlarda) yüzler kesilmez, cesedin çevresinde haykırarak dönmekle yetinilir." (Dor, 2007, s. 54) Perrin (2007, s. 54), Kırgızlarda yas ifadesini şöyle anlatır: "Ölen koca ya da oğul ise, kadınlar yüzlerini kanatncaya kadar tırmalarlar. Koca ya da oğulun zamansız ölümünde saçlarını yolarlar ya da keserler; bu durumda, ölünenin kız kardeşleri de yüzlerini tırmalarlar. Bu törenin adı *bet yırtu'*dur: yüzü yırtmak. Öte yandan, bir kadının böyle taşkınlıklar yapması, hele kocası yaşlıysa abartılı bir acı gösterisinde bulunması gülünç sayılmaktadır. Buna karşılık, yüzünü tırmalamakta fazla gayret göstermeyen, hele kanını akıtmayan bir geline bu gönülsüz tutumu pahalıya mal olabilir." Günümüzde Kars yöresinde benzer uygulamalar yapıldığını Kalafat (1999, s. 140), şöyle ifade eder: "Kars çevresinde, ölenin yakınları ardından ağlarken dövünürler; üstlerini başlarını yırtarlar. Göğüslerini dövrer ve elbisenin bir kısmını yırtmaya çalışırlar. Ağlayanlar arasında yüzünü tırmalayan, başını duvara vuran da olur."

törenin tekrarlandığını dile getirir (s. 333). “Yuğ törenlerine özel olarak ağlayıcılar da gelir ya da getirilir ve bunlara ‘sığıtçı’ denirdi. Merasimlerde ölen yiğidin en sevdiği atları dahi gözlerine soğan suyu sıkılmak suretiyle ağlatılır, ters giydirilen eyerleri ile cenazenin arkası sıra yürütülürlerdi⁸. Ölünün defni sırasında kamlar ve baskılar, kopuzları ile yas şiirleri terennüm eder, ozanlar ise sagular söyleyip ağıt yakarlardı.”

Kuşkusuz dünya üzerindeki hemen her toplumda ağıt yakma geleneği vardır. Ancak çok çetin sınavlardan geçmiş, yoksulluğu ve zulmü görmüş Anadolu coğrafyasında yaşayan halkın büyük acılarla yoğrulduğu muhakkaktır. Bu acıların büyük çoğunluğu türkü ve ağıtlara yansımıştır.

Bugün Anadolu’da bazı yörelerde ağıt yakmayı kendine meslek edinmiş kadınlar vardır. Bu kadınlar ölen kişinin yakınları olsun veya olmasın ölü evine gidip ağıt okurlar ve böylece yas evindeki matemi artırır (Irmak, 2016, s. 129). Ağıt, genellikle ölü evinde söylenir. Ağıt yakma sadece kadınların⁹ icra ettiği bir gelenek değildir. Akraba olsun ya da olmasın ölü evine toplanan kadınlar ölünün başında toplanır. Ölü evinde genelde ağıt yakmaya ölünün annesi, kız kardeşi ya da hanımı ile başlanır, sonrasında ağıtçı kadın/lar/ın ağıdıyla mateme devam edilir.

Ağıtların içeriği ölen kişinin meziyetlerine göre çeşitlilik arz eder. Mürüvvetini göremeyenlerden dünyada çektiği sıkıntılara, hastalıklarına; yaptıkları iyiliklerinden cesaretine; sosyal statüsünden nasıl öldüğüne kadar pek çok konu ağıtlarda ele alınır. “Ağıtçı, çağırıldığı ağıt metninde, ölü ve ölümden söz edecektir; ölünün vücutça ve huyca övülecek yönlerini sayıp döker. Eğer yaşadığı sürece mutlu olmamış ise ölen, yaşamı boyunca çektiklerini; bahtından gülmüş, varlıklı bir kişi ise malını, mülkünü, etrafına yaptıkları iyilikleri anlatılır. (...) Topluluğun belleğinde derin iz bırakan, en uzun ömürlü, en etken ağıtların yaratılmasına vesile olan ölümler, çok koygun yönleri olanlardır; kaza kurşunu ile veya bir kavga sonunda ya da düşman eliyle gelmiş sırasız ölümler gibi.” (İnan, 2015, s. 225).

Günümüzde özellikle küçük yerleşim birimlerinde ağıt yakma/söyleme geleneğinin canlı bir şekilde devam ettiğini dile getirebiliriz. Genel anlamda ağıtçı olarak adlandırılan kadın/lar, cenaze evine ağlayarak ve ölü için irticalen ağıtlar yakarak girerler. Bu, bir bakıma cenaze evinde bulunanları yas ortamına hazırlamak içindir.

Kendisine gösterilen yere oturan ağıtçının elinde bir mendili vardır. Bu mendili kendi gözyaşını silmek ve ölünün başı ve gövdesi üzerinde sallamak için kullanır. Ağıt

⁸ “Bu gelenek Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar, Selçuklular ve Osmanlılarda kesintisiz olarak yaşatılmış olup Yavuz Sultan Selim’in yeğeni Süleyman Bey’in genç yaşında Mısır’da vefat edince tabutunun önüne kuyrukları kesilmiş ve eyerleri ters çevrilmiş atlar sıralanıp kırılmış olan yayları ve sarıgının da tabutunun üzerine konulduğu bilinmektedir. Keza IV. Murad’ın İstanbul’da yapılan cenaze merasiminde de tabutun arkası sıra atlar sıralanmış ve eyerleri ters giydirilen bu hayvanlar bilinçli olarak ağlatılmışlardır.” (İyigün, 2012, s. 333). İnan (2015), bu konu ile ilgili benzer bir uygulamanın Kırgız ve Kazaklarda da olduğunu şöyle dile getirir: “Matem alametlerinden biri elbiseyi ters giymektir. Kırgız-Kazakların bazı boylarında kadınlar ağıt söyleyip ağlarken (coktav söylerken) ters oturur (yüzleri duvara bakar) ve elbiselerini ters giyerler.” (s. 199). Yine benzer bir örneği İbn Batuta’dan naklederek şunları söyler: “Umera ve memalik başı açık oldukları halde cenazede bulundular. Lâkin kadı ile hatip ve fukaha libaslarını ters giymekle beraber başlarını açmayıp amame yerine serlerine siyah yünden birer mendil sardılar.” (s. 199). Van’ın Karahan köyünde ölü çıkan evin kadınları, kızları elbiselerini ters giyinirler. Bu durum ölen kişinin geride bıraktıklarından bir başkasını alıp götürmemesi noktasında alınan bir tedbirdir (Kalafat, 1999: 140). İster atın eyerlerinin ters çevrilmesi, isterse de elbiselerin ters giyilmesi olsun, böyle bir uygulamanın yapılmasındaki amaç mevcut durumun tersine dönmesini temennisinden başka bir şey değildir.

⁹ *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde hem kadın hem de erkeklerin ağıt yakması dikkate değerdir (Ergin; 1989, s. 131-132-139-142-194-211). Arslan (2010), Türk tarihinin derinliklerinden bugüne sürüp gelen ağıt yakma geleneğinin sürdürülmesinde, en çok kadınların emeği geçtiğini belirterek bu geleneğin yaratıcısı olduğu kadar sürdürücüsünün de yine çoğunlukla kadınlar olduğunu ifade eder (s. 182).

söyleyen kadın ölen kişinin yaşını, gençliğini, mesleğini, iyiliğini, boyunu-endamını, yaptığı güzel işleri, hayır ve hasenatı da mevzu ederek onu yüceltici, iyi bir insan olduğu izlenimini verici söz ve ifadelerde bulunarak ağıt söyleme geleneğini icra eder. Ölen kişinin günlük hayatta kullandığı giysileri -ya da hiç giyemediklerini- orada bulunanlara göstererek ağıt söylemeyi sürdürür. Kimi yerlerde ağıt söyleme, ölünün defnedildiği günün akşamına kadar devam eder. Ağıt yakma bittiğinde ağıtçı kadın cenaze sahibinin verdiği parayı ya da hediye olarak evden ayrılır.

Toplumun her katmanında görülen değişim ve dönüşüm ağıtçılık ve ağıt söyleme geleneğinde de kendini gösterir. Özellikle büyükşehirlerde cenaze törenlerinin adeta sessiz sedasız bir şekilde yapılır hale gelmiş olması ağıt söyleme geleneğinin de zayıflamaya neden olduğunun bir göstergesi niteliğindedir.

2. Kültürel Değişimin Göstergesi: Cenaze Ağlama Derneği

Kültürel değişim, toplumsal grupların kendi kültürel değerlerinin dışında yeni bir ögeyle karşılaşmasıyla başlayan sürecin adıdır. Kültürel değişim halkın kısa süre içinde kabul ettiği bir durum olmayıp toplumun bu süreci özümsemesi ve kabullenmesi gerekir. Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişle¹⁰ birlikte görülen kültürel değerlerdeki farklılaşma, kişinin kültürü anlama ve anlamlandırma noktasında yeni bir çaba içerisine girdiğini gözler önüne sermektedir.

Son yıllarda yaşanan teknolojik, siyasî, ekonomik ve demografik yapıdaki değişim ve dönüşümler ile göç olgusu, kültürel değişimi tetikleyen unsurlar olarak değerlendirilebilir. Özellikle teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla görüldüğü günümüz dünyasında, kültürel değerlerde bir değişim ve dönüşüm görülmemesi düşünülemez. Çünkü kültür dediğimiz olgu statik değil, dinamiktir. Değişim ve dönüşüm kaçınılmaz bir olgu olarak karşımızda dururken bizlere düşen görev, bunun planlı ve güdümlü bir biçimde gerçekleşmesine imkân vermektir. Aksi halde kültürel dezenformasyonun yaratacağı etki sonucunda toplumun yara alacağı ve onu içinden çıkılmaz bir hale sokacağı aşikârdır. Öcal Oğuz (2008), geleneğin modernite ile olan sentezinin halk bilim çalışmalarının kadrolarından biri olması gerektiğini belirterek şunları söyler: “Gelişen ve değişen dünya düzeni geleneksel olanların kullanım alanları, geleneğin modernlikle oluşturduğu sentez halkbilimcilerin en önemli çalışma konusu olmalıdır. Geçmiş yeniden kurmadan, geçmişten gelenlerle günümüz ve geleceği değerlendiren halkbiliminin, çağın gelişmelerini kendi disiplini çerçevesinde analiz etmesi, eleştirel bakış açısıyla gerekli değişim ve gelişimleri gerçekleştirebilmesi gerekmektedir.” (s. 334). Oğuz’un ifadelerinden hareketle geçmişle gelecek arasında bağ kurmak, çağın gerekliliklerini yerine getirmek ve kültürel değişimleri yakından takip ederek halk kültürü unsurlarının planlı bir şekilde geleceğe taşınması son derece önemlidir.

Geçiş dönemleri arasında kültürel değişim ve dönüşümden en az etkilenen ögelerin başında ölüm ve ölüme ilgili uygulama ve pratikler gelir. Bunun altında yatan nedenlerin başında din faktörü ve toplumsal normlar gelmektedir. Geçmişten günümüze çok farklı din ve inanç sistemlerini benimseyen Türkler, kabul ettikleri dinin ya da inancın içerisine önceki yaşamlarından getirdikleri pratik ve ritüelleri harmanlayarak bir sentez oluşturmuşlardır. Günümüzde hemen hemen tüm Türk topluluklarının gündelik

¹⁰ Çetin (2003), geleneğin modernleşme sürecini şöyle açıklar: “Modernleşme süreci gelenekselden yeni olana doğrudur. Yeni toplumsal değişim kendini kentlere yönelen olağanüstü bir göç, meslek değişimi, aile yapısındaki değişim, gelir düzeyindeki artış, statü geliştirme imkânı, eğitim alanında fırsat eşitliği, erkek-kadın arasındaki ilişkilerde belirgin değişiklikler şeklinde kendini gösterir.” (s. 20).

yaşamlarındaki uygulamaların çoğunda Şamanizm'in izlerini görmek bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Ölüm âdet ve uygulamaları içerisinde önemli bir yer tutan yas geleneği, geçmişten bugüne değişmeyen unsurların başında gelmektedir. Kompleks bir yapı arz eden bu âdet ve uygulamalar içinde yas, belki de ölüm olayının en hüznü ve dramatik yanını oluşturur. Bu dünya hayatını tamamlayıp ebedi olarak kalacağı öbür dünyaya geçiş, sonuçta bir ayrılığa neden olduğu için ölen kişinin yakınlarını üzüntüye sevk eder. Yas töreninin en belirgin, en dikkat çekici yanı ölenin yakınlarının ağlaşmaları ve yaktıkları ağıtlardır. Bu ağlaşma ve söylenen ağıtlar ölen kişinin genç ya da yaşlı, bekâr veya evli olmasına göre değişebilmektedir. Ölen, yaşlı ya da ölümcül bir hastalığa yakalanmış kişi ise yasın çok uzun sürmediği, genç birinin ölümü durumunda ise yasın süresinin çok daha uzun bir zamanı aldığını dile getirebiliriz.

Nicelik ve nitelik bakımından farklılık arz etse de hemen hemen bütün kültürlerde yaygın bir biçimde görülen yas tutma, ağıt yakma âdeti insanlık tarihi kadar eskidir. İslamiyet'te ölünün ardından aşırı şekilde ağlamanın yeri olmadığı bilinmektedir.¹¹ Eski Türklerden günümüze cenaze törenlerinde sığıtçıların/ağlayıcıların varlığı bilinmektedir. Bu kişiler ölüm olayının duyulmasından cenazenin defnedilmesine kadar geçen zaman diliminde ölü evinde/çadırında/mezarlıkta ağlamalarını gerçekleştirirler. Bazen tek bazen de grup halinde ağlayan bu kişiler, cenaze evine gelen dost, akraba ya da komşuların da ağlamalarını sağlarlar. Anadolu'nun pek çok yöresinde ağlama ritüelinin görülmediği cenaze törenlerinde, cenaze sahiplerinin kınandığı ve ayıplandığı bilinmektedir. "Cenaze boyunca gözünden bir damla yaş gelmedi", "Cenazede imam helallik almak için kimseyi bulamadı", "Biz de ağlamasak kimse ağlamayacaktı" ya da "Adamın/kadının hiç de seveni yokmuş" mukabilinden sözler, cenaze törenlerinde ağlamanın neredeyse bir zorunluluk arz ettiğini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

3. Cenaze Ağlama Derneği ve Covid-19 Pandemisi

Ali Öztürk (Ofly Ali) tarafından 1985'te İstanbul'da (Selimiye'de) kurulan Cenaze Ağlama Derneği, başlangıçta 8-10 kişi ile kurulmuş olmasına karşın bugün için 350 üye sayısına ulaşmıştır. Derneğin üyeleri istenilen sayıda ekiple cenazelere gidip ağlama ritüelini yerine getirmektedirler. Hem cenaze evi hem de cami önünde ağlama seansları yapan dernek üyeleri işleri bitince önceden belirlenen ücreti alıp oradan ayrılmaktadır.

Dernek üyelerince cenaze törenlerine katılım iki şekilde olmaktadır: 1. Hem ölü evinde hem de camide ağlama 2. Sadece cami önünde cenazeyi bekleme ve cenaze namazına katılım. İkinci grupta yer alan dernek üyelerine "protokol ekibi" adı verilmektedir. 150 kişi olan bu ekibin görevi cenazenin musallaya getirilmesiyle başlamaktadır. Cami avlusunda cenaze namazının bitimine kadar bekleyen bu ekibin siyah gözlük takıp yine siyah takım elbise giymiş vaziyette ve başları daima öne eğik olarak durdukları ifade edilmiştir. Birinci grupta yer alanların görevi ise hem cenaze evi hem de cami avlusunda ağlamaktır. Bu kişiler ölü evine geldiklerinde kapı ve pencereleri açıp feryat ederek ağlamaktadırlar. Dernek üyelerinin cenaze evinde *Kuran-ı Kerim* okuma ya da ilahi söyleme gibi bir icra yöntemleri yoktur. Dernek başkanı Ali Öztürk cenaze törenlerine katılmamakta, sadece üyeleri yönlendirmektedir. Cenaze sahibinin isteğine göre farklı dilleri -Almanca, İngilizce vs.- bilen dernek üyelerinin de cenaze törenlerine katıldığı ve bu dillerde ağıt yaktıkları ifade edilmiştir. Cenazelerde ağlayıcılığın artık

¹¹ Yahudilikte ölen kişinin ardından yakınlarının üst başlarını yırtmaları, saçlarını yolmaları ve vücuduna zarar verecek davranışlarda bulunmaları yasaklanmıştır (Ateş, 1996, s. 81). "Hristiyanlıkta ise, bazı eski geleneklerin etkisindeki ilk dönem hariç, ağıt mefhumu bulunmamaktadır." (Aşıkutlu, 2006, s. 51)

dünya çapında profesyonel bir meslek haline dönüştüğünü belirten Öztürk, İngiltere’de yaşayan doğu kökenli göçmenler için “Rent a mourner”¹² adlı özel bir şirketin bu tür işler yaptığını dile getirmiştir. Bu şirkette çalışanların yaklaşık 2 saat karşılığında aldığı ücret 70 ile 100 dolar arasında değişmektedir.

Cenaze Ağlama Derneğinin çalışma sistemi şu şekildedir: İhtiyaç duyulduğunda cenaze sahibi kimse derneği arayıp cenazesi olduğunu ve ağlama ekibi istediğini dernek sekreterine bildirir. Daha sonra cenaze evinin nerede olduğu, cenazenin ne zaman kaldırılacağı gibi bilgiler alınır. Telefonları sistemde kayıtlı olan dernek üyelerine cenaze evinin konumu mesajla gönderilir. Belirtilen yer ve saatte dernek üyelerinin hazır olmaları istenir. Cenaze evine yaklaşan üyelerin ağlama ve bağışmaları daha eve girmeden başlar. Cenaze, helallik alınması için evinin önüne getirildiğinde de yine tabutun başında hazır bulunurlar. Burada da ağlamalarına devam ederler. Cenaze namazının kılınması amacıyla cami avlusuna götürülen ölü için burada da yana yakıla ağlamaları devam eder. Cenaze namazının kılınması ve dua edilmesiyle birlikte ekibin görevi sona erer.

Derneğin bir amacının da insanlara “Para biriktirmeyin, dost biriktirin” mesajı vermek olduğunu dile getiren Öztürk, bu derneğin kurulma hikâyesinin de oldukça ilginç olduğunu belirtmiştir: “1985 yılında Selimiye’de bir cenazede ağlayan insanlar gördüm. İçlerinden biri çok feryat ediyordu. ‘Kardeş’ dedim ona, ‘kendini bu kadar heder etme, Allah’ın takdiri buymuş.’ Adam bana döndü: ‘Ben cenaze ağlayıcısıyım. İşimi yapıyorum. Fazla meşgul etme, şimdi ölü sahipleri beni gözetliyordur’ dedi. O günden sonra bu derneği kurmaya karar verdim. Derneğimizi ölümlere ağlamak için kurduk. Aslında insanlara ölmeden ağlamak lazım ama biz ölümlerimize ağlıyoruz. Hem de hüngür hüngür ağlıyoruz.”

Cenaze Ağlama Derneği’nin önemli bir misyonu yerine getirdiğini anlatan Öztürk, katıldığı televizyon programlarında derneğin kuruluş amacı ve faaliyetlerinden bahsetmektedir. Öztürk, dernek çalışmalarını ek iş olarak yaptıklarını dile getirdikten sonra, cenazelerde ağlama için ücretlendirmenin şu şekilde yapıldığını belirtmiştir: Birinci grupta yer alan dernek üyeleri bir saat cami avlusundaki tabutun başında, bir saat de ölü evinde ağlamanın karşılığı olarak 2.000 tl ücret almaktadır. Protokol grubu adı verilen ikinci gruptakilerin aldığı ücret ise 1.500 tl’dir. Dernek, genelde cenaze sahibinden ücretin yarısını peşin olarak almaktadır. Derneğin müşteri profilini genellikle zengin ancak çevresinde pek sevilmeyen ya da cenazede ağlama yetisini kaybetmiş kişilerin yakınları oluşturmaktadır. Derneğin bir diğer amacı, cenazeye katılan diğer kişilere ölen kişinin aslında iyi bir insan olduğu izlenimini vermektir.

2019 yılının sonunda Çin’in Hubei eyaleti Wuhan şehrinde ortaya çıkıp oradan da tüm dünyaya yayılan Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19), toplumları çeşitli yönlerden - eğitim, teknoloji, sağlık, ticaret, ulaşım vb.- etkilemiştir. 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de ilk kez yeni tip koronavirüs vakasının görülmesi ile birlikte cenaze törenlerinin uygulanması ile ilgili birtakım radikal kararlar gündeme gelmiştir. Halk kültürü ile doğrudan ilişkili olan diğer pek çok unsur gibi ölüm âdet ve uygulamaları da bu süreçten etkilenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığınca cenazenin yıkanmasından kefenlenmesine, defnedilmesinden taziyeye kadar toplumun uyması gereken kuralları içeren önemli kararlar alınmıştır. (URL-1) Pandemi döneminde hastalığın bulaşma riskini en aza indirmek gayesiyle cenazenin evinin önünde helallik alınması uygulamasının kaldırılarak

¹² Şirketin çalışma alanları ve verdiği hizmetler için bk. URL-2
<https://www.envisagepromotions.co.uk/services/crowd-services/rent-a-mourner/> [Erişim Tarihi 15.02.2022]

doğrudan mezarlığa götürülmesi ve cenaze namazının orada kılınarak defnedilmesinin yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Yine bu dönemde koronavirüs sebebiyle vefat edenlerin cenaze törenlerine sınırlı sayıda cenaze yakınının katılmasına müsaade edilmiştir.

Pandemi döneminde virüsün yayılma hızını azaltmak adına sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Bu durum diğer sektörleri etkilediği gibi Cenaze Ağlama Derneği'nin de cenaze törenlerine ve taziyeye katılmasına engel olmuştur. Dernek başkanı Öztürk, koronavirüs nedeniyle vefat eden zengin kişilerin yakınlarından bu dönemde de cenazelerine katılım noktasında teklifler geldiğini ancak bunu sokağa çıkma yasağı nedeni ile reddettiklerini ifade etmiştir. (Ali Öztürk ile kişisel görüşme (derleme); Ekim 2021).

Bu derneğin dışında ülkemizin çeşitli yörelerinde “cenazede ağlanır, düğünde oynanır” adı altında farklı derneklerin kurulduğu ve toplulukların oluşturulduğu da basında yer almıştır. Bahse konu derneğin başkanı Oğuzhan Arslan, Çorum'da işsiz kalan gençlerle düğün ve cenazelere katıldıklarını ve bu durumu paraya çevirmek istedikleri için 20 kişiyle bu derneği kurduklarını dile getirmiştir. Bir yıl içinde yirmi düğüne ve on defa da cenazelere katıldıklarını ifade eden Arslan, mezar kazma gibi bir hizmeti de derneğin faaliyet alanı içine almak istediklerini dile getirmiştir (URL-3).¹³

Sonuç

Ölüm ve ötesi ile ilgili inanış ve ritüeller, Türk topluluklarında her zaman önemli bir yer tutmuştur. Eski Türklerde icra edilen yuğ törenlerinde ölünün eşyalarıyla gömülmesinden dikilen balballara kadar pek çok uygulamanın yerine getirilmesi bunun en önemli göstergelerinde biridir. Sığıtçılık, eski Türk kültüründen günümüze kadar çeşitli şekillerde devam etmiş bir gelenektir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri sonucunda bir nebze zayıflasa da bu geleneğin sürdürülmesine devam edilmiştir; bundan sonra evrilerek de olsa devam edecek gibi gözükmektedir.

Anonim halk edebiyatı ürünleri içerisinde belki de insanları en çok etkileyen ve hüznülendiren ağıt, sözlü kültürde hala varlığını sürdürmektedir. Genelde bir ölünün ardından yakılan ağıtlarda ölen kişinin çeşitli özellikleri dile getirilir. Ağıt yakılmasındaki amaç ölen kişinin övülmesiyle birlikte, asıl hedef ölü evindeki insanların ağlatılmasıdır. Anadolu'nun pek çok yöresinde cenaze evinde ölünün arkasından ağlanır. Ağlamanın olmadığı cenaze evi bir ayıplanma ve kınanma nedenidir. Ağıt yakmayı bilmeyen cenaze sahiplerinin bu işi bilen ağıtçı kadınları ölü evine davet ettikleri bilinmektedir.

1990'lı yılların başından itibaren köyden kente başlayan göçler neticesinde kent nüfusunun ciddi oranda artmaya başladığı, buna karşılık büyükşehirlerde insanların kalabalıklar içinde yalnızlaştığını ifade edebiliriz. Gelişen teknoloji ve değişen toplum yapısına paralel olarak, pek çok konuda olduğu gibi, cenaze törenlerinde de çeşitli değişim ve dönüşümler yaşandığını ifade etmek mümkündür. Bu değişim ve dönüşüm noktasında ilk dikkati çeken husus cenaze ağlama dernekleridir. Yaklaşık yirmi beş yıldır faaliyet gösteren bu dernekler, daha çok çevrelerinde genellikle sevilmeyen, hoş karşılanmayan işler yapan kişilerin cenazelerinde para karşılığı ağlanmasına aracılık etmektedir. Sığıtçılık geleneğinin günümüzde ağıtsız ağlama biçimine dönüştüğünün açık bir göstergesi olan bu dernek, toplum içerisindeki yaşanan değişimi de gözler önüne sermektedir. Burada tartışılması gereken nokta konunun doğruluğu veya yanlışlığından

¹³ Sunay Demircan “Cenaze ağlayıcılığı nasıl bir meslektir” başlıklı yazısında dünya üzerinde -İngiltere, Çin gibi- bu türden organizasyon şirketlerinin örneklerini sunduktan sonra Türkiye'deki gelişimini değerlendirmektedir (URL-4).

ziyade bu tür organizasyon şirketlerinin toplumun bir ihtiyacını karşılaması meselesidir. Toplumun ihtiyacı devam ettiği sürece bu şekilde bu tür etkinlikler devam eder; aksi durumda zaman içerisinde kendiliğinden yok olup gider. Çünkü kültür dediğimiz olgu statik değil, dinamik bir yapıya sahiptir.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I-Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arslan, A. (2010). *Genç Ölümü Üzerine Yakılmış Ağıtlar*, Uçmağa Varmak Kitabı, (ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aşıkkutlu, E. (2006). "Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir" Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 33-66.
- Atalay, B. (1998). *Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat'it Türk Tercümesi*, C. III. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ateş, A. O. (1996). *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Bali, M. (1997). *Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1997). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1970). *Türklerde Av Kültü ve Müessesesi*, VII. Türk Tarih Kongresi, 169-175.
- Campbell, J. (1992). *İlkel Mitoloji*, (çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, H. (2003). Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi. *Doğu Batı Dergisi*, (25), 11-40.
- Dor, R. (2007). Türk Çobanının Ünlemeleri-Ölümlere Ünlemeden Atları Çağırma. *Osmanlılar ve Ölüm* (haz. Gilles Veinstein). İstanbul: İletişim Yayınları, 53-73.
- Edip Ahmet Yükneki (2006). *Atebetü-l Hakayik*, (haz. Reşid Rahmeti Arat). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elçin, Ş. (1992). *Ağıt. Türk Dünyası El Kitabı*, C. 3. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, (çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. Başkanlığı Yayınları.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüelleri. *Milli Folklor*, (54), 86-101.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2007). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Gömeç, S. Y. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gözyayın N. (1989). Anonim Halk Şiiri Üzerine. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Irmak, Y. (2016). Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 113-132.

- İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İyigün, N. C. (2012). *Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri*. İstanbul: Papillon Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lugat-it-Türk, C. I, (çev. Besim Atalay)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Türk Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kocasavaş, Y. (2000). Türkçe'nin Tarihî Dönemlerinde Ölüm Kavramının İfadesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (29), 77-115.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Küçük, M. A. (2010). *Geleneksel Türk Dini İnanışlarında Ölüm ve Sonrası ile İlgili Uygulamalara Genel Bakış*, Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı, (haz. Mustafa Argunşah ve Mustafa Ünal). İstanbul: Kesit Yayınları, 283-296.
- Oğuz, M. Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. vd, (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A. (Kişisel Görüşme, Ekim 2021).
- Perrin, H. (2007). *Kazaklarda ve Kırgızlarda Kara Üi Yurdu ve Yas Tutma, Osmanlılar ve Ölüm*, (haz. Gilles Veinstein). İstanbul: İletişim Yayınları, 75-92.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*, (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Saraç, Ö. (2021). Samsun Folklorunda Ölüm ve Kovid-19 Salgını. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (50), 237-276.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şemseddin S. (2009). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şişman, B. (2015). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Ölüm Karşısında Oğuz'un Tavrı. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4 (8),121-130.
- Tokyürek, H. (2009). Eski Uygur Türkçesinde "Ölüm" Kavramı ile İlgili İfadeler. *Bilig Dergisi*, (50), 169-198.
- Uludağ, S. (1988). Ağıt Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi, C.1*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 472-73.
- Usta Ayaz, Nazan (2009). *Tarihî Türk Şivelerinde Ölüm Kavramının Anlambilimsel Yönden İncelenmesi*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

URL-1 <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29423/din-isleri-yuksekkurulundan-cenaze-namazi-ve-defin-islemleriyle-ilgili-aciklama> [Erişim Tarihi: 15.10.2021].

URL-2 <https://www.envisagepromotions.co.uk/services/crowd-services/rent-a-mourner/> [Erişim Tarihi: 18.10.2021].

URL-3 <https://www.ensonhaber.com/ic-haber/dugunde-oyunayip-cenazede-aglayan-ekip> [Erişim Tarihi: 01. 11. 2021].

URL-4 <https://www.sunaydemircan.com/single-post/2017/10/01/cenaze-a%C4%9Flay%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nas%C4%B1-bir-meslektir> [Erişim Tarihi: 01. 11. 2021].

Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü Tanım- Tasnif- İnceleme- Metin*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ekler

Güler misin, ağlar mısın?

YENİ İŞ ALANI

**CENAZEDE
AĞLAMA EKİBİ**

